

Petar Radosavljević

Facultatea de Științe Umaniste și Sociale,
Universitatea din Zagreb
pradosav@ffzg.unizg.hr

 <https://orcid.org/0000-0003-4917-571X>

Kristina Katalinić

Facultatea de Științe Umaniste și Sociale,
Universitatea din Zagreb
kkatalin@ffzg.unizg.hr

 <https://orcid.org/0000-0002-9015-9263>

Tena Fištrović

Facultatea de Științe Umaniste și Sociale,
Universitatea din Zagreb
tena.fistrovic@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0003-2487-1962>

O PRIVIRE ASUPRA MAGHIARISMELOR DIN GRAIUL ARDELEAN AL ROMÂNEI BĂIEȘILOR DIN CROAȚIA

An Overview of the Hungarianisms in the Transylvanian Dialect of Boyash Romanian in Croatia

ABSTRACT

The aim of this paper is to research, based on our own linguistic material, as well as accessible publications, the influence of the Hungarian language on the Transylvanian dialect of Boyash Romanian in Croatia or, more precisely, to identify Hungarianisms that appear in the lexicon. In this regard, it is necessary to distinguish between at least two main categories of Hungarianisms – those that are present also in the Romanian language from Romania and those that are specific only to the Transylvanian dialect of Boyash Romanian spoken in Croatia.

KEYWORDS: Boyash/Bayash Roma, Boyash/Bayash Romanian, Daco-Romanian, Transylvanian Dialect, Hungarianisms

INTRODUCERE

Limba maternă a romilor băieși este româna sau, mai precis, varietăți ale dacoromânei. Acest grup etnic este cunoscut și sub alte denumiri și este prezent în multe zone din Europa

de Sud-Est, iar în Croația reprezintă aproximativ trei sferturi din minoritatea națională romă. Băieșii din Croația vorbesc trei graiuri: ardelean, muntean din Baranja și muntean ludăresc. Aceste varietăți se deosebesc între ele în primul rând pe plan fonologic, dar și pe plan morfosintactic și lexical, putând fi considerate într-o anumită măsură arhaice în comparație cu limba română contemporană.

Scopul lucrării noastre este de a cerceta, pe baza propriului material lingvistic cules pe teren, precum și a publicațiilor accesibile (preponderent traduceri relativ recente ale unor texte biblice și ale altor texte cu caracter religios), influența limbii maghiare asupra graiului ardelean al românei băieșilor în Croația sau, mai precis, de a identifica maghiarisme care apar în lexic. În această privință este necesar să distingem între cel puțin două categorii principale de maghiarisme: pe de o parte cele care sunt prezente, cu eventualele diferențe, și în limba română din România, iar pe de altă parte cele care sunt specifice numai pentru graiul ardelean al românei băieșilor care se vorbește în Croația.

CONTACTE LINGVISTICE ROMÂNNO-MAGHIARE

Dintre limbile care au influențat limba română, maghiara a jucat un rol important încă de la începuturile contactelor româno-maghiare (care s-ar situa cel mai devreme în secolul al IX-lea, când ungurii ajung în zona Ungariei de astăzi), aceste contacte devenind mai intense în secolele X–XI, când ungurii vin în Banat, Crișana și Transilvania. Contactele lingvistice româno-maghiare au fost mai intense în Ardeal decât în celelalte țări românești, maghiara lăsând o amprentă puternică în special în regiunile bănățean-hunedoreană și crișean-maramureșeană (Pál 2014: 21–32).

În ceea ce privește cuvintele maghiare care au intrat în limba română se pot distinge două straturi, unul mai vechi și altul mai recent, în funcție de epoca în care au fost adoptate. Ele se pot clasifica și după alte criterii, de exemplu în funcție de răspândirea geografică, vorbind în acest caz despre cuvinte general cunoscute sau despre cuvinte regionale. Această împărțire este importantă deoarece elementele maghiare mai vechi, preluate între secolele XI–XII și al XIV-lea, arată o serie de modificări fonetice care nu se regăsesc în împrumuturi mai recente (Pál 2014: 144–145).

Teoria conform căreia există o filieră slavă prin care au intrat unele cuvinte maghiare în limba română poate rezolva unele probleme în explicarea unor schimbări fonetice și în stabilirea originii unor împrumuturi care au etimoane atât în limba maghiară, cât și în limbile slave, dar nu poate fi generalizată deoarece ar trebui verificat fiecare caz în parte (Pál 2014: 17–18).

Integrarea unui împrumut maghiar în sistemul limbii române are loc prin integrarea sa fonologică, morfologică și lexico-semantică în paradigmele existente. De asemenea trebuie să se țină cont și de faptul că limba maghiară vorbită în Ungaria diferă de limba maghiară vorbită în Transilvania, care a influențat preponderent limba română (Gafton 2011: 6).

MAGHIARISME ÎN GRAIUL ARDELEAN AL ROMÂNEI BĂIEȘILOR

Cu privire la data sosirii romilor băieși, adică a grupurilor etnice a căror limbă maternă este o varietate a dacoromânei, pe teritoriul Croației există diferite opinii, dar se știe în mod sigur că trăiau deja în Međimurje la jumătatea secolului al XIX-lea (Radosavljević 2022: 17). În graiul ardelean al românei băieșilor, spre deosebire de celelalte două graiuri (și mai ales de graiul muntean ludăresc), influența maghiarei este mai pronunțată. Contactul lingvistic între băieșii vorbitori de grai ardelean și limba maghiară a avut loc ca urmare a circumstanțelor istorice din zona în care au locuit înainte de a ajunge pe teritoriul Croației. Limba română din Transilvania, inclusiv din zonele din care, datorită caracteristicilor lingvistice, se poate reconstitui că provin vorbitorii graiului ardelean, a fost de-a lungul timpului, așa cum am menționat, sub influența limbii maghiare. Saramandu (1997: 109) consideră, astfel, că băieșii provin din sud-estul Crișanei, nord-estul Banatului și sud-vestul Transilvaniei. După cum vom arăta, din lexicul lor reiese că în timpul migrațiilor băieșii au intrat și în contact direct cu maghiarii (băieșii sunt prezenți și în Ungaria)¹, așa că graiul ardelean vorbit în Croația a fost influențat de limba maghiară și după părăsirea Transilvaniei.

În Croația, graiul ardelean este vorbit în județul Međimurje, în județul Koprivnica-Križevci, în județul Varaždin și în mai multe localități din Baranja, precum și în județul Sisak-Moslavina. Graiul ardelean al românei băieșilor a fost numit după etnonimul *Ardeleani* folosit de băieșii din Baranja pentru denumirea membrilor acestui grup, numele graiului fiind legat și de caracteristicile sale lingvistice, deoarece posedă unele particularități care îl leagă de dialectele transilvănene (Radosavljević 2022: 27–28).

CORPUSUL CERCETĂRII

Publicațiile în graiurile băieșilor sunt încă relativ puține în Croația, dar în ultima vreme numărul lor este în creștere (Radosavljević 2021: 290). Dintre acestea, pentru cercetarea noastră am selectat texte biblice și religioase, dar și alte tipuri de texte², pe care le-am considerat potrivite deoarece sunt disponibile în formă electronică. Este de subliniat faptul că textele religioase folosite au fost traduse relativ recent, cu intenția de a fi înțelese de către un cerc cât mai larg de băieși vorbitori de grai ardelean, în mod special de cei mai tineri (Price 2021: 314), așa că putem spune că acest corpus reprezintă o imagine a limbii actuale vorbite. În cercetare am utilizat și material lingvistic propriu alcătuit pe teren, care provine de la 24 de vorbitori nativi de ambele sexe și de diferite vârste, reprezentând aproximativ 20 de ore de material lingvistic înregistrat digital și transcris.

¹ Băieșii și limba lor din Ungaria au fost cercetați de Anna Orsós, Thede Kahl și Ioana Nechiti, Matyas Rosenberg și alții.

² A se vedea sursele.

MAGHIARISME ÎN GRAIUL ARDELEAN

Analizând textele menționate mai sus, am extras o serie de cuvinte cu privire la care am conchis că sunt de origine maghiară. Trebuie menționat că lista acestor cuvinte nu este exhaustivă sau finală, dar credem că ilustrează bine numărul maghiarismelor în graiul ardelean, precum și influența ulterioară a limbii maghiare. Aceste maghiarisme se pot împărți în trei grupe: cele care există și în româna din România (fie la nivel dialectal sau în limba standard), cele care se pot regăsi, din câte cunoaștem și în conformitate cu literatura de specialitate consultată, numai în graiul ardelean al românei băieșilor (aici s-ar putea încadra și cuvinte cu schimbări de sens sau formă) și cele cu etimologii multiple sau incerte. Pentru cele din a treia grupă este dificil de stabilit pe ce cale au intrat în graiul ardelean – fie din maghiară, fie din croata standard, fie din dialectul kajkavian al limbii croate care, la rândul lui, posedă cuvinte de origine maghiară (Katalinić 2013), deși aceste cuvinte tind în prezent să dispară cel mai repede din dialectul kajkavian deoarece vorbitorii le percep ca fiind foarte arhaice (Blažeka 2006: 1).

Am verificat cuvintele pe portalul dexionline.ro, care cuprinde un număr semnificativ de dicționare (printre care și etimologice precum *Dicționarul etimologic al limbii române* (Ciorănescu 2007), pe care l-am folosit și în ediția tipărită), pe portalul CLRE – *Corpus lexicografic românesc electronic* și în mod deosebit în *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen* al lui Lajos Tamás (1967). Am consultat și dicționarul istoric al limbii maghiare din Ardeal (*Erdélyi magyar szótörténeti tár*), precum și dicționarele maghiar-băiaș și băiaș-maghiar ale Annei Orsós (2019a și 2019b). Pentru limba croată am folosit *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* al lui Petar Skok (1971), *Ungarische Elemente im Serbokroatischen* al lui László Hadrovics (1985), *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* și *Hrvatski jezični portal*, dar din cauza spațiului limitat nu le menționăm la majoritatea cuvintelor³.

Majoritatea cuvintelor de origine maghiară au fost identificate în corpus în mai multe surse, de aceea, din motive de economie a spațiului, nu menționăm sursa la fiecare cuvânt. O menționăm totuși la acele cuvinte care au o singură apariție în corpus, fie în materialul lingvistic propriu, fie în texte.

Pentru notarea exemplelor din graiul ardelean al românei băieșilor utilizăm transcrierea fonologică pe care o folosim de mai mult timp și care se bazează în mare parte pe grafia croată, dar ține cont în parte și de sistemul românesc tradițional de transcriere.

MAGHIARISME CARE EXISTĂ ȘI ÎN ROMÂNA DIN ROMÂNIA

Vom prezenta în continuare cuvinte de origine maghiară despre care am stabilit că sunt folosite și în româna din România; cele mai multe dintre ele sunt folosite dialectal și regional, preponderent în Transilvania. Această categorie este cu siguranță cea mai numeroasă, ceea ce arată că majoritatea maghiarismelor din graiul ardelean au fost prezente în acest grai înainte de sosirea băieșilor pe teritoriul Croației.

³ Pentru toate lucrările de referință menționate a se vedea bibliografia.

Semnificația unui lexem diferă uneori de semnificația cuvântului conex din româna din România. Pe lângă aceasta, cuvântul din graiul ardelean prezintă frecvent o formă fonologică diferită față de formele menționate în lucrările de specialitate, deoarece apar forme fonologice specifice graiului ardelean al românei băieșilor (realizarea palatalelor $\acute{s}$ [ç] și $\acute{z}$ [z] < lat. *c*, *g* + *e*, *i*), palatalizarea *t* + *e*, *i* > $\acute{c}$ [tç], *d* + *e*, *i* > $\acute{d}$ [dz], realizarea vocalelor deschise ϵ [ɛ] și φ [ɔ], trecerea vocalelor *e* > *i*, *o* > *u* și altele⁴). Cuvintele formate de la același cuvânt de bază le menționăm împreună.

În analiza unor cuvinte folosim abrevierile *g.a.* pentru *graiul ardelean al românei băieșilor*, *r.R.* pentru *limba română din România, Trans.* pentru *Transilvania*, *d.* pentru *dialect*, *kajk.* pentru *kajkavian*, *m.pr.* pentru *material lingvistic propriu*, precum și *dicț.* pentru *dicționare*.

1. *BAJ* subst. ‘necaz, problemă’ < magh. *baj* ‘necaz’, forma r.R. *bai* găsită în mai multe dicț. În corpus apare doar în expresia *nu-j baj* ‘nu e important’; posibil că a fost preluată ca atare din magh. cf. *nem baj*.
2. *BICÍŠUG* subst. ‘boală’ < magh. *betegség* ‘boală’, forma r.R. *beteșug* găsită în mai multe dicț.; *ÍMBICÍZI* (m.pr.) vb. ‘îmbolnăvi’ < magh. *beteg* ‘bolnav’, inovație formată din *ím* + *bić* + *izi*; *BICÁG* adj. ‘bolnav’ < magh. *beteg*; forma *bićag* apare la Tamás (109).
3. *BIRI* vb. ‘a îndura, a suporta’ < magh. *bír* ‘îndura’, în r.R. apare ca *birui*, al cărui sens primar este diferit.
4. *BOLTÁ* (m.pr.) subst. ‘magazin’ < magh. *bolt* ‘magazin, prăvălie’. În r.R. în Trans. apare cu aceeași semnificație de ‘magazin’; în maghiară cuvântul e probabil de origine romanică, posibil prin intermediere slavă (Tamás 138). *Bolta* ca ‘magazin’ apare și în d. kajk.
5. *BOTÁ* subst. ‘băț, bâță’ < magh. *bot* ‘băț’. Aceeași formă este găsită în mai multe dicț. Este interesant de menționat că în d. kajk. al croatei există același cuvânt, *bota*, dar fiind prezent regional și în România, nu l-am categorizat ca etimologie incertă.
6. *BULÍND* adj. ‘nebun; prost’ < magh. *bolond* ‘nebun’, forma r.R. *bolând* găsită în mai multe dicț.; *BULUNZALÁ* subst. ‘nebunie; prostie’ < magh. *bolond* + *-alá*.
7. *DÁRAB* subst. ‘bucată, parte’ < magh. *darab* ‘bucată’ – forma r.R. *dărab* a fost găsită în mai multe dicț.
8. *DRIK* subst. ‘cale, drum’ < magh. *derék*, *drék* ‘talie; parte a unui car etc.’. În mai multe dicț. se găsește forma r.R. *dric*, dar cu un sens diferit față de cel din g.a. Cel mai apropiat sens se regăsește la Tamás (303), și anume ‘întindere de pământ arător’. Găsit și în d. kajk. cu sensul de parte (laterală) a unui car (Blažeka 2006).
9. *FELÁ* subst. (pl. *fele/felji*), *FEL* subst. (pl. *felur*) ‘fel’ < magh. *féle* ‘varietate, soi’ găsit în mai multe dicț. în r.R. În d. kajk. se găsește maghiarismul *fela*, care este de asemenea feminin, cu aceeași semnificație. Având în vedere că în g.a. există forme de adverbe precum *DASTAFELJ(E)*, *DASTAFEL* ‘astfel de’ *ĚLFEL* (m.pr.) ‘altfel’ și *ŠEFEL* (m.pr.) ‘ce fel (de), cum’, probabil că apariția formei feminine a cuvântului se datorează d. kajk.
10. *GAZDÁ* subst. ‘stăpân, gazdă, proprietar’ confirmat în mai multe dicț. în r.R., în g.a. < magh. *gazda* ‘stăpân’, slavism maghiar cf. Skok.

⁴ Pentru mai multe detalii a se vedea Radosavljević 2010 și mai recente.

11. *GĄZDAK* adj. ‘bogat’ < magh. *gazdag* ‘bogat’; *GĄZDĄŚIJĄ* / *GĄZDĄŚIJE* subst. ‘bogăție’, < magh. *gazdag* + *-sije* – în mai multe dicț. găsită *găzdăcie* în r.R., în g. a. forma fonologică așteptată.
12. *GĘZEŚ* (m.pr.) subst. ‘locomotivă’ < magh. *gőzös* ‘locomotivă’ a fost găsită în r.R. regional în câteva dicț., chiar sub aceeași formă, *ghezeș* (Tamás 377).
13. *GĖND* subst. ‘gând’ < magh. *gond* ‘grijă, problemă’ apare de asemenea în mai multe dicț. în r.R.; verbul *GĖNDI* ‘a intenționa, a gândi’ în g.a. are în primul rând semnificația de ‘a intenționa’, iar vb. *ĖNGĖNDI* (*Ėn* + *gĖndi*) înseamnă ‘a-și aminti, a-și aduce aminte; a intenționa’. Legat de etimologia cuvântului *gând*, Paliga (2018) este de părere că nu este vorba de un maghiarism, ci de un cuvânt din substrat.
14. *HAMIS* adj. ‘răutăcios, nedrept, fals’ < magh. *hamis* ‘fals, neadevărat’, găsit în r.R. regional *hamiș*, *HAMIȘAG* subst. ‘nedreptate, rău’ < magh. *hamisság* < *hamis*, găsit în r.R. ca *hămișag*. În d. kajk. adj. *hamisan* ‘necinstit’.
15. *HASNÁLI* (m.pr.) vb. ‘a folosi’ < mag. *használ* ‘a folosi’, găsit în r.R. sub forme asemănătoare (*hăsnui*, *hăznălui*), cf. *hasnă*, cuvânt care se regăsește și regional în croată, precum și în d. kajk. ca subst. *hasan* / *hasen* ‘folos’.
16. *HIR* subst. ‘veste’ < magh. *hír* ‘veste, știre’ găsit în r.R. regional.
17. *IŠKULĀ* subst. ‘școală’ < magh. *iskola* ‘școală’, forma *ișcolă* găsită în r.R. cu trimiteri la *școală*, Tamás (463) menționează mai multe forme similare cu cea din g.a.; forma *IŠKULAŠ* (Ignac) subst. ‘elev’ < magh. *iskolás* găsită la Tamás (464), iar în g.a. apare și forma feminină derivată cu *-ică*: *IŠKULUŠĪCĀ* ‘elevă’ (Ignac).
18. *IZ* (*Luca*) subst. ‘gust’ < magh. *íz* ‘gust’, găsit în r.R. în mai multe dicț. Pentru *izăș* a se vedea în subsecțiunea 3.4.
19. *KÁRPAŠO* (*Luca*) subst. ‘sicriu’ < magh. *koporsó* ‘sicriu’ găsit în mai multe dicț. sub forma *copârșeu*. Găsit în g.a. din Ungaria sub o formă asemănătoare *kupărso*, în g.a. evident au avut loc metateze.
20. *KĀTANA* subst. ‘soldat’ < magh. *katona* ‘soldat, militar’ găsit în r.R. în mai multe dicț.; *KĀTĀNIJĀ* / *KĀTĀNJIJĀ* subst. ‘armată’ < magh. *katona* + *ijă* găsit în r.R. în mai multe dicț.
21. *KISKINJOV* (Ignac) subst. ‘batic, basma’ < magh. reg. arh. *keszkenő* ‘batistă, batic’, cea mai apropiată formă găsită în r.R. în diferite dicț. fiind *chescheneaf*, găsit în g.a. din Ungaria sub formă de *kiszkinjo*.
22. *KIVINJI* vb. ‘a dori’ < magh. *kíván* ‘a dori, a cere’ găsit în r.R. numai la Tamás (213) sub formă *chivăni*; *KIVINJALĀ* subst. ‘dorință’ < magh. *kíván*, derivarea cu *-ală* a lui *kivinjală* e o inovație.
23. *KLJIŠTAR* subst. ‘pahar’ < magh. *kristály* ‘cristal; geam’, în r.R. *cleștar* ‘cristal’ și forme asemănătoare, găsit în g.a. din Ungaria sub formă de *kristar*.
24. *KULDUŽ* subst. ‘cerșetor’ < magh. *koldus* ‘cerșetor’, găsit în r.R. în mai multe dicț. sub forme asemănătoare, în g.a. din Ungaria sub aceeași formă; *KULDUI* vb. ‘a cerși’ în r.R. și sub aceeași formă; Tamás (251) este de părere că verbul nu provine din *koldulni*, ci este o evoluție internă, formată de la rădăcina *cold-*; subst. *KULDUJALĀ* ‘cerșit’ e derivat cu sufixul *-ală*.
25. *LEVEŠ* (m.pr.) subst. ‘terci’ < magh. *leves* ‘supă, ciorbă’, dicționarele menționează *leveș* în Trans. cu semnificația ‘fel de mâncare asemănător cu terciul’.

26. *LOTRUȘAG* (Matei) / *LUTRUȘAG* (Marcu) subst. ‘furt’ < magh. *latorság*, în Trans. ‘haiducie’, iar în g.a. semnificația e mai restrânsă.
27. *MIRGIȘ* adj. ‘furios, supărat’ < magh. *mérges* ‘furios, mânios’, găsit la Tamás (539) sub forma *mirgheș*. Pentru lexemul conectat *mirg* și inovațiile *mirgiși* și *îmirgiși* a se vedea în subsecțiunea 3.4.
28. *MISAROȘ* (m.pr.) subst. ‘măcelar’ < magh. *mészáros* ‘măcelar’, găsit în mai multe dicț. sub forma *misarăș*, dar și sub aceeași formă, *misaroș*.
29. *NENI* (m.pr.) subst. ‘nană, nene’ < magh. *néni* ‘mătușă’ găsit în r.R. în câteva dicț.
30. *PÁTKÎNĂ* / *PÁTKANĂ* (m.pr.) subst. ‘șobolan’ < magh. *patkány* ‘șobolan’, în r.R. găsit ca masculinul *potcan* sau ca *patcan* la Tamás (638), care menționează că este vorba de un cuvânt romanice intrat prin filieră slavă. Interesant este că în d. čakavian al croatei și în slovenă există *pantagana*, respectiv *podgana*, cuvinte romanice cu formă asemănătoare (Skok 1971: 599).
31. *PELDĂ* subst. ‘jignire; dezordine; murdărie’ < magh. *péllda* ‘exemplu, model, pildă’, sensul cuvântului *pildă* este diferit în r.R., dar sensul de ‘pedeapsă’ este într-o oarecare măsură apropiat. Blažeka (2006: 4) notează în d. kajk. cuvântul *p'elda* ‘cineva care arată bolnav și epuizat’.
32. *REȚEȘ* (m.pr.) ‘*štrukli*⁵ sau ștrudel’ < magh. *rétes* ‘ștrudel’. Găsit în r.R. în DGE (2003), dar și sub forme asemănătoare *rățișă*, *reteșă*, *rățișe* (Tamas 660) ‘plăcintă, ștrudel’. În g.a. înseamnă cel mai adesea *štrukli*, dar și *štrudel*, deși e vorba de preparate diferite.
33. *ȘODĂ* subst. ‘glumă’ < magh. înv. *sod* ‘isteț, viclean’, în r.R. regional și ca adjectiv *șod* ‘curios, ciudat, bizar’. În Trans. cu o formă asemănătoare g.a. apare subst. feminin *șoadă* ‘glumă’.
34. *TĂGĂDI* vb. ‘a nega, a dezminți’ < magh. *tagad* ‘a nega, a tăgădui’, apare sub aceeași formă în Trans. în r.R. *a tăgădui*; *TĂGĂDALĂ* subst. ‘negare, contestare’ în r.R. *tăgăduială*.
35. *TĂLEK* subst. ‘teren arabil, câmp’ < magh. *telek* ‘teren, lot’, în Trans. apare forma *telechi* (dar și alte forme asemănătoare cu unele din g.a.), cu același sens.
36. *UJAGĂ* subst. ‘sticlă, vas’ < magh. *üveg* ‘sticlă, geam’, găsit în mai multe dicț. în r.R. sub aceeași formă.
37. *ŽQRDĂ* (m.pr.) subst. ‘nuia, vargă’ < magh. *zsorda* peior. dialect. ‘om înalt și subțire’ (Benő 2004), în r.R. sub forma *joardă*, etimonul provine din slavă prin mijlocire ungurească.

MAGHIARISME GĂSITE NUMAI ÎN GRAIUL ARDELEAN AL ROMÂNEI BĂIEȘILOR

Prezentăm aici cuvinte de origine maghiară despre care nu am putut stabili, în urma verificării în literatura de specialitate, că sunt folosite în limba română din România (în limba română standard sau dialectal).

⁵ Specialitate croată din nordul țării; mâncare dulce sau sărată făcută din aluat umplut cu brânză, fiartă sau coaptă.

1. *ELŠI* / *ELŠI* num. ‘întâi, primul/prima’ < magh. *első* ‘întâi, primul/prima’. Orsós (2019b: 42) dă alte construcții pentru ‘întâi’ pentru g.a. din Ungaria, în timp ce Kahl, Nechiti (2019: 180) menționează *élse*.
2. (*dă*) *ERIKEŠ* adv. ‘veșnic, etern’ < magh. *örökös* ‘veșnic, etern’.
3. *FAL* subst. ‘perete’ < magh. *fal* ‘perete, zid’ în r.R. dialectal (Tamás 316) există *faluri*, formă derivată din același maghiarism, dar cu semnificația ‘jantă’. Găsit în g.a. din Ungaria (Orsós 2019a: 25) și ca *fol* în g.a. din Slovacia (Rosenberg 2022: 45).
4. *IGIRI* vb. ‘a promite’ < magh. *ígér* ‘a promite, a jura’; *IGIRALÁ* subst. ‘promisiune’ < magh. *ígér* + *-alá*.
5. *IZÁŠ* (m.pr.) adj. ‘gustos, savuros’ < magh. *ízés* ‘gustos, savuros’.
6. *KEČINJ* subst. ‘împrumut’ < magh. *kölcsön* ‘împrumut’, găsit în g.a. din Ungaria (Orsós 2019b: 83) sub forma oarecum diferită *kilcsén*.
7. *KENVIJÁ* / *KENVIJE* subst. ‘carte’ < magh. *könyv* ‘carte’ + *-ije* / *-ijá*, găsit în g.a. din Ungaria (Orsós 2019b: 83) sub forma asemănătoare *kényvé*.
8. *KIRILI* (Marcu) vb. ‘a cere, a solicita’ < magh. *kér* ‘a cere, a solicita’.
9. *KUNJABÁ* (Ignac) subst. ‘bucătărie’ < magh. *konyha* ‘bucătărie’ + desinența *-ba* pentru ilativ; găsit în g.a. din Ungaria (Orsós 2019b: 83) sub forma asemănătoare *kunyhábá*.
10. *MAR* conj. ‘ci’, adv. ‘deja’ < magh. *már* ‘încă, deja’, apariția în corpusul textelor biblice ca conjuncție se poate explica prin calchiere după modelul croat – *već* adv. ‘deja’ și conj. ‘ci’ (Radosavljević 2020: 53).
11. *MIRG* subst. ‘furie, mânie’ < magh. *méreg* ‘otrăvă; mânie’, găsit în g.a. din Ungaria (Orsós 2019a: 53), (Kahl, Nechiti 2019: 204); *MIRGIŠI* vb. ‘a supăra (pe cineva)’ < magh. *mérges* ‘furios; otrăvitor’ + *-i*, *ÎMIRGIŠI* (Tit) vb. < *ím* + magh. *mérges* + *-i* ‘a supăra (pe cineva)’.
12. *SIRIZI* vb. ‘a obține, a dobândi’ < magh. *szerez* ‘a dobândi, a obține’, Tamás (713) notează o formă foarte diferită fonologic, *surzui* ‘a adăuga; a obține’ cu aceeași origine magh.
13. *UDVAR* subst. ‘curte’ < magh. *udvar* ‘curte’, găsit în g.a. din Ungaria (Orsós 2019b: 145) sub forma *hudvár*; Tamás (576) menționează cuvântul *odor* cu aceeași etimologie.
14. *UTUZI* vb. ‘a călători’ < magh. *utazik* ‘a călători’; *UTUZALÁ* ‘călătorie’ *utuzi* + *-alá*; Tamás (833) notează *utázas* ‘călătorie’ la românii din Ungaria, care are aceeași rădăcină magh. < *utazás* < *utazík*.
15. *VIGZI* vb. ‘a termina, a sfârși’ < magh. *vég* / *víg* ‘sfârșit’; sau *végez* ‘a termina’. Deși în r.R. se regăsește forma regională și învechită *vig* ‘sfârșit’, verbul *vigzi* constituie o inovație a g.a. În dicț. lui Orsós apare doar *szfársi* ‘a sfârși’, dar Rosenberg (2020: 91) menționează *vigăžešće* / *vigzešće*.
16. (*dă*) *VQLQMEK* (m.pr.) adv. ‘cândva’ < magh. *valamikor* ‘ocândva, odată’.
17. *VOLUDI* (Hitching 2014a) adj. inv. ‘adevărat’ < magh. *valódi* ‘adevărat, real’.

TOPONIME ȘI ANTROPONIME

O subcategorie o constituie împrumuturile care sunt toponime (nume de orașe din nordul Croației) și antroponime (prenume băiaș, nume de familie tipic băieșe).

Orașe: *KAPRONCA* ‘Koprivnica’ < magh. *Kapronca*, *ŠATORNJJE* / *ŠAKTORNJJE* ‘Čakovec’ < magh. *Csáktornya*, *VARAŽDA* / *VRAŽDA* ‘Varaždin’ < magh. *Varasd*.

Nume de familie: *BALOG* < magh. *Balogh*; *IGNAC* < magh. *Ignác*; *KALANJOŠ* < magh. *Kalányos*; *ORŠOŠ* / *ORŠUŠ* < magh. *Orsós* și altele.

Prenume băiaș: *MARCI* ‘Martin’ < magh. *Marci*.

CUVINTE CU ETIMOLOGII MULTIPLE SAU INCERTE

Această grupă este formată din cuvinte a căror origine nu s-a putut determina cu certitudine, deoarece un anumit cuvânt poate să existe atât în limba maghiară, cât și în dialectul kajkavian al limbii croate sau în alte limbi slave și nu se poate stabili cu certitudine din care limbă a intrat în graiul ardelean al românei băieșilor.

1. *BIRKĂ* subst. ‘miel, oaie’; în magh. *birka* ‘oaie’, în r.R. *bircă*, *bercă*, *bărcă* ‘oaie cu lâna creță și mărunță’, în croată regional, sârbă, slovenă *birka* ‘oaie’, cât și în alte limbi slave.
2. *JEZERĂ* / *JEZERO* num. ‘o mie’ în magh. *ezer* ‘o mie’, în g.a. din Ungaria *ezer/ă* (Orsós 2019a: 25), sau *ézără* (Kahl, Nechiti 2019: 203) în g.a. din Slovacia *ezeră* (Rosenberg 2022: 45). În g.a. din Croația probabil din d. kajk. (unde este maghiarism), deoarece are aceeași formă iotacizată ca și cuvântul învechit *jezer* / *jezero* ‘o mie’ din d. kajk.
3. *POGAN* adj. ‘păgân’ (și subst. *pogani* ‘păgâni’), deși cuvântul e găsit în r.R. sub aceeași formă, și anume *pogan*, cu sensuri diferite și care poate fi un cuvânt slav sau din magh. *pogány*, în g.a. e cel mai probabil un cuvânt croat, având în vedere limba sursă pentru traduceri în care apare.
4. *SOBĂ* subst. ‘cameră’ în magh. și în g.a. din Ungaria *szoba* ‘cameră’, dar poate să fi intrat și prin croată – *soba* ‘cameră’.
5. *ŠUBĂ* subst. ‘haină’ în magh. *suba* ‘șubă’, cuvânt panslav ‘haină (de blană)’.
6. *TAŠKĂ* subst. ‘geantă’ în magh. *táska* ‘geantă’, în r.R. *tașcă*, în croată colocvial (și în d. kajk.) *taška* ‘geantă’.
7. *VAROŠ* / *VARUŠ* subst. ‘oraș’ în magh. *város* ‘oraș’, în r.R. *varoș*, în d. kajk., dar și în alte limbi slave *varoš* ‘oraș (mic)’.
8. *ŽÁP* subst. ‘buzunar’ < magh. *zseb* găsit și în r.R. *jeb*, în g.a. din Ungaria *zsáb*, iar cuvântul *žep* ‘buzunar’ similar ca formă există și în d. kajk.

CONCLUZII

Numărul însemnat de maghiarisme prezente în graiul ardelean al românei băieșilor constituie o dovadă referitoare la teritoriul de unde au venit vorbitorii acestui grai, deoarece aceste maghiarisme se întâlnesc și în varietățile dialectale înrudite din România.

Maghiarismele care nu au fost identificate în varietățile dialectale înrudite din România, precum și formele care sunt mai similare cu cuvintele din limba-sursă sugerează că vorbitorii graiului ardelean au fost în contact cu limba maghiară și după părăsirea zonelor de origine.

SURSE

DOOR43. OPEN-LICENSED BIBLICAL CONTENT. *South Slavic Ardlean Bayash: Unlocked Literal Bible* (toate accesate la 5.1.2023):

[*EPISTOLA a doua către Corinteni*] disponibil pe: https://door43.org/u/Natasa/rmr-x-bsa_2co_text_ulb/36405b81a7/index.html

[*EPISTOLA a doua către Tesaloniceni*] disponibil pe: https://door43.org/u/Natasa/rmr-x-bsa_2th_text_ulb/1f7b26b241/

[*EPISTOLA către Coloseni*] disponibil pe: https://door43.org/u/Natasa/rmr-x-bsa_col_text_ulb/e022807e7b/

[*EPISTOLA către Filipeni*] disponibil pe: https://door43.org/u/Nedeljko/rmr-x-bsa_php_text_ulb/4117e70395/

[*EPISTOLA către Galateni*] disponibil pe: https://door43.org/u/toddlprice/rmr-x-bsa_gal_text_ulb/d986277982/

[*EPISTOLA către Tit*] disponibil pe: https://door43.org/u/toddlprice/rmr-x-bsa_ulb_tit_book/0cbfffc4ba/

[*EPISTOLA întâia către Tesaloniceni*] disponibil pe: https://door43.org/u/toddlprice/rmr-x-bsa_1th_text_ulb/21f05953bc/

[*EVANGHELIA după Ioan*] disponibil pe: https://door43.org/u/toddlprice/rmr-x-bsa_jhn_text_ulb/7d89d8ee70/

[*EVANGHELIA după Luca*] disponibil pe: https://door43.org/u/toddlprice/rmr-x-bsa_luk_text_ulb/f0358afa99/

[*EVANGHELIA după Marcu*] disponibil pe: https://door43.org/u/toddlprice/rmr-x-bsa_mrk_text_ulb/784913fe07/

[*EVANGHELIA după Matei*] disponibil pe: https://door43.org/u/toddlprice/rmr-x-bsa_mat_text_udb/671efc9666/

[*ÎNTÂIA epistolă a lui Ioan*] disponibil pe: https://door43.org/u/Nedeljko/rmr-x-bsa_1jn_text_ulb/9b48de1e94/#062-ch-003

OPEN Bible Stories - *Puvešći dām Biblijā* disponibil pe https://door43.org/u/toddlprice/rmr-x-bsa_obs_text_obs/37bd637a0d/index.html

HITCHING Bob, HITCHING Nancy, 2011, *Biblije alu Mileni*, Roma Bible Union / OM East, disponibil pe <https://media.mediaworks.global/files/milena.rmr.pdf> (accesat 8.12.2022).

HITCHING Bob, 2014a, *Ānvācalā dā Biserika*, Roma Bible Union / OM East, disponibil pe <https://media.mediaworks.global/flyers/learning-about-the-church.rom.pdf> (accesat 8.12.2022).

HITCHING Bob, 2014b, *Ānvācalā sâ studiralešč Biblije*, Roma Bible Union / OM East, disponibil pe <https://media.mediaworks.global/flyers/learning-to-study-the-bible.rom.pdf> (accesat 8.12.2022).

HITCHING Bob, 2014c, *Ānvācalā dā arugalā*, Roma Bible Union / OM East, disponibil pe <https://media.mediaworks.global/flyers/learning-to-pray.rom.pdf> (accesat 8.12.2022).

IGNAC Natalija, 2012, *Osnove romskog bajaškog jezika*, Centar za socijalnu skrb, Đurđevac, disponibil pe http://montescalearning.com/GLOBVillage/files/SMILE/Brosura_osnove%20romskog%20jezika.pdf (accesat 8.12.2022).

BIBLIOGRAFIE

- BENŐ Attila, 2004, *A kölcshőszó jelentésvilága*, Kolozsvár: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása.
- BLAŽEKA Đuro, 2006, Hungarizmi u govoru Goričana, *Suvremena lingvistika* 61 (1): 1–27, disponibil pe <https://hrcak.srce.hr/13453> (accesat 28.12.2022).
- CIORĂNESCU Alexandru, 2007, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București: Editura Saeculum I. O.
- CLRE – *Corpus lexicografic românesc electronic*, disponibil pe <https://clre.solirom.ro/> (accesat 10.01.2023).
- DEXONLINE, *Dicționare ale limbii române*, disponibil pe <https://dexonline.ro/> (accesat 10.01.2023).
- GAFTON Alexsandru, 2011, *Characterul neîntrerupt al influențelor maghiare asupra românei*, (în:) *Études romanes. Hommages offerts à Florica Dimitrescu et Alexandru Niculescu*, II, ed. Octavian Căpraga, Coman Lupu, Lorenzo Renzi, București: Editura Universității din București, 443–460, disponibil pe <https://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/V1000/pdf> (accesat 8.12.2022).
- HADROVICS Laszlo, 1985, *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Köln–Wien: Böhlau Verlag.
- Hrvatski jezični portal, disponibil pe <http://hjp.znanje.hr/> (accesat 8.12.2022).
- KAHL Thede, NECHITI Ioana, 2019, *The Boyash in Hungary. A Comparative Study among the Arĝeleni and Munčeni Communities*, Vienna: Austrian Academy of Sciences Press, disponibil pe https://austriaca.at/0xc1aa5576_0x003af7e1.pdf (accesat 4.07.2023).
- KATALINIĆ Kristina, 2013, *Hungarizmi u hrvatskom književnom jeziku od kraja 16. do polovice 18. stoljeća*, Teza de doctorat, Budapesta: Universitatea „Eötvös Loránd” din Budapesta.
- ORSÓS Anna, 2019a, *Béas-Magyar kisszótár. Vorbé dá bájáś*, Kaposvár: Dávid Kiadó.
- ORSÓS Anna, 2019b, *Magyar-Béas kéziszoár. Vorbé dá ungur*. Kaposvár: Dávid Kiadó.
- PÁL Enikő, 2014, *Influența limbii maghiare asupra limbii române. Perioada veche*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- PALIGA Sorin, 2018, Hungarian, or rather substratum elements in Romanian? *Balkanistic Forum* 3: 202–217.
- PRICE Todd L., 2021, *To Boyash or Not to Boyash: The Influence of the Croatian Language in Bible Translation among Ardeleni Boyash in Medjimurje, Croatia*, (în:) *Boyash Studies: Researching “Our People”*, ed. Annemarie Sorescu-Marinković, Thede Kahl, Biljana Sikimić, Berlin: Frank & Timme, 311–329.
- RADOŠAVLJEVIĆ Petar, 2010, *Jezik Roma Bajaša na teritoriju Republike Hrvatske*. Teza de doctorat, Zagreb: Universitatea din Zagreb.
- RADOŠAVLJEVIĆ Petar, 2020, Conjuncția în graiul ardelean al băieșilor din Croația, *Studii și cercetări lingvistice*, LXXI, 1: 50–59.
- RADOŠAVLJEVIĆ Petar, 2021, *The Current State of Boyash Romanian in Croatia*, (în:) *Boyash Studies: Researching “Our People”*, ed. Annemarie Sorescu-Marinković, Thede Kahl, Biljana Sikimić, Berlin: Frank & Timme, 283–309.
- RADOŠAVLJEVIĆ Petar, 2022, *Jezik Roma Bajaša u Hrvatskoj: Fonologija i morfologija bajaškog rumunjskog*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu FF press.
- ROSENBERG Mátyás, 2020, *A közép- és kelet-magyarországi beások nyelvvaltozatának néhány jellemzője*, (în:) *Nyelvi közösségek – közösségi perspektívák*, 83–92.
- ROSENBERG Mátyás, 2022, Fonologické a morfologické rysy beášských jazykových variet na východním Slovensku, *Romano džaniben časopis romistických studií*, 29 (2): 33–62, disponibil pe http://real.mtak.hu/157884/1/RomanoDzaniben_2022_2_33-62_Rosenberg.pdf (accesat 4.07.2023).
- Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, disponibil pe <https://kajkavski.hr/> (accesat 8.12.2022).
- SARAMANDU Nicolae, 1997, Cercetări dialectale la un grup necunoscut de vorbitori ai românei: Băiașii din nordul Croației, *Fonetica și dialectologie*, XVI: 97–130.

- SKOK Petar, 1971, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SZABÓ T. Attila (ed.), 1975–2014, *Erdélyi magyar szótörténeti tár = Dicționar istoric al lexicului maghiar din Transilvania = Historisches Wörterbuch des siebenbürgisch-ungarischen Wortschatzes*, I–XIV, 1976–2014, (I–VIII. főszerk. Szabó T. Attila, I–IV. Kriterion Kiadó, Buk., VI–VIII. Akadémiai Kiadó – Kriterion Kiadó, Bp.– Buk.; IX–XI. főszerk. Vámszer Márta, Akadémiai Kiadó – Erdélyi-Múzeum Egyesület, Bp.– Kolozsvár; XII. főszerk. Kósa Ferenc, Akadémiai Kiadó – Erdélyi-Múzeum Egyesület, Bp. – Kolozsvár; XIII–XIV. főszerk. Fazakas Emese, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár), disponibil pe <http://mek.oszk.hu/08300/08370/pdf/index.html> (accesat 10.01.2023).
- TAMÁS Lajos, 1967, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*, London–The Hague–Paris: Mouton & Co.